

УДК 130.123.4:378.011.3-051

*К. В. Тетерятников
аспірант богослов'я**Національного педагогічного університету імені П. Н. Драгоманова***РЕФОРМАЦІЯ ЯК ФОРМА УСВІДОМЛЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ**

Вступ. У цьому році Європейській реформації виповнюється п'ятсот років. Реформація в Європі, яка проходила в XVI столітті, була однією з найцікавіших періодів всесвітньої історії. Реформація мала вплив не тільки на релігію і богослов'я, але й на економіку, політику та суспільство. Тему реформації можна розглядати, як процес усвідомлення та реалізації суспільних перетворень у Західній Європі з кінця XV ст. і до наших днів. Реформація не оминула Україну того часу, яка була під владою Речі Посполитої, а також сьогодні, під час незалежності.

На українських землях протестанти організовували не тільки свої громади, а й друкарні та школи. Так, біля Кам'яця-Подільського, в селі Панівцях, на початку XVII століття існувала вища кальвіністська школа і друкарня. У 1638 році на Волині протестанти-соцініани організували вищу школу-академію [6]. Протестантизм впливав на українське суспільство того часу, але досвід реформації хоча і не прижився в Україні, але мав свої наслідки і вплинув на реформування православ'я та виникнення уніатської церкви як відповідь на релігійні зміни в Європі.

Протестантизм, попри свій вплив на ранньому етапі, так і не зміг закритися на території Східної Європи. Сьогодні представниками віри Лютера, Кальвіна і Цвінглі є євангельські християни пізнього протестантизму, церкви яких виникли в східноєвропейському просторі протягом останніх двох століть. У пострадянських країнах протестантизм – це віра меншини [12]. Історично склалося, що протестантизм не був підтриманий правлячою верхівкою країн Східної Європи, а в пострадянських країнах він виник як результат «реформації знизу», коли багато селян кінця XIX століття і робочих початку XX століття визначилися зі своїми церковними уподобаннями на користь євангельського християнства. Їхній вибір часто приводив до переслідувань з боку влади, тому цей різновид християнства досі відчуває свою травмованість у соціально-політичних питаннях.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Сам термін «реформація» має на увазі, що щось піддалося реформам і змінам [8, с. 12]. Період реформації в історії збігається з періодом Відродження і Просвітництва, і, на думку Алістера Мак-Грата, цей період відрізнявся своєю складністю і неоднорідністю в Західній Європі, а цілі реформації далеко виходили за межі реформування доктрини Церкви [9, с. 65]. Дійсно, реформація торкнулася не тільки церковної, релігійної та теологічної життя, вона перетворила соціальну, політичну та економічну сторону життя тих країн, де вона відбувалася. Реформація принесла зсув парадигми, як влучно зауважив католицький богослов Ганс Кюнг [7, с. 237], і початок нового контрастного відліку, де стара доба розглядається в сірих і темних тонах як «темне середньовіччя», а нова доба – це доба позитивних змін, відродження і нового часу.

Спірну термінологію «темне середньовіччя» застосовували не тільки письменники і філософи доби Відродження та історики радянської доби, цей термін застосовують також деякі протестанти. Так, наприклад, Максим Балаклицький, доктор наук із соціальних комунікацій та парафіянин церкви АСД міста Харкова, у своїй статті «Вплив реформації на суспільні процеси в Європі та світі» теж вважає добу Середньовіччя «темним часом» в історії [1].

Реформація, породивши протестантизм, який переживав різні етапи свого розвитку, але його незмінною основою є Святе Письмо, так звана Solo Scriptura, яка мала на увазі, що тільки Святе Письмо, а не Церква має авторитет і вплив на людину та суспільство. Це привело до необхідності

створення шкіл, які несли грамотність і освіту для народу. Вплив класичного протестантизму на економічне зростання країн, де він перемиг, показує як протестантська трудова етика змінила економіку та суспільство цих країн.

Мета статті. Мета цього дослідження полягає в системному аналізі реформації як форми усвідомлення та реалізації суспільних перетворень, що дає можливість визначити як історичні причини та передумови цього складного явища, так і його глибинний зміст та багатопланові наслідки для розвитку різноманітних аспектів життя величезних суспільних анклавів, і, перш за все, Європи, країн Північної Америки, Австралії та ін. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких основних дослідницьких завдань, як необхідність дати визначення поняттю реформації, з'ясувати, як реформація привела до усвідомлення та реалізації суспільних перетворень, і показати, як це може бути застосовано в українських реаліях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема реформації як форми усвідомлення та реалізації суспільних перетворень є предметом досліджень і дискусій з метою вивчення феномену впливу реформації на суспільство. Реформація невіддільна від свого історичного контексту – політичного, соціально-економічного й інтелектуального. Це час появи незалежних національних держав, зростання міст, переходу до грошової економіки, появи книгодрукарства, розвитку нового середнього класу [13, с. 985].

Тема реформації сьогодні перебуває в зоні уваги не тільки західних або російських дослідників, а також і українських науковців. Так, професор Національного університету «Острозька Академія» Петро Крючок у своїй статті «Що дала реформація Європі і Україні?» вказує на позитивний внесок цього історичного явища [5]. Російський вчений, доктор історичних наук М.В. Дмитрієв у своїй статті про московського Лютера – Феодосія Косого – показує, що Реформація торкнулася не тільки «латинської» частини Європи, але й східнослов'янської периферії [4, с. 48]. Професор історії Гарвардського університету Сергій Плохій у своїй книжці «Брама Європи» розмірковує про вплив Реформації та доводить, що це явище проявило не тільки опір західним тенденціям, але і їхню адаптацію, що знайшли своє втілення і в українському католицизмі, і в українському православ'ї [10, с. 127]. Тема Реформації перебуває в полі зору В. Любащенко, М. Черенкова, В. Бачиніна, Р. Соловія, С. Саннікова, А. Денисенко, В. Волковського, П. Кралука, Н. Хром'як та інших дослідників.

Виклад основного матеріалу. Дослідження у визначеному напрямі передбачає передусім:

- розгляд таких загальних питань щодо поняття і феномена реформації;

- розуміння як реформація привела до усвідомлення і реалізації суспільних перетворень;

- та особливості здійснення принципів суспільних перетворень в українських реаліях.

Поняття і феномен реформації.

Термін «Реформація» використовується в різних значеннях. Його визначення може містити різні елементи, такі як «магістерська реформація», «радикальна реформація», і «контрреформація», або «католицька реформація» [8, с. 16]. Магістерська реформація, або реформація основної течії, має на увазі, що такі реформатори, як Мартін Лютер, Жан Кальвін і Ульריך Цвінглі, були пов'язані зі світською владою, такою як князі, магістрати та міські ради. Вони вважали, що представники духовної влади підзвітні світській владі, а влада допомагає церкві в укріпленні дисципліни, у придушенні ересей і в підтримці порядку,

тоді як представники радикальної реформації вважали, що світська влада не має ніяких прав у Церкві. Взагалі реформацію вважають рухом релігійного відродження, яке охопило Європу в XVI столітті та боролось за середньовічним католицизмом, який на той час вироджувався.

Що турбувало реформаторів? По-перше, зловживання римськими папами владою щодо торгівлі індульгенціями призвело до протесту Лютера з його «дев'яносто п'ятьма тезисами». Його розчарування в надмірному благочесті та болісні духовні пошуки спричинили нове прочитання послання до Римлян, де праведність є результатом виключно Божої милості, а не людських заслуг, яка приходить до людини вірою. По-друге, Лютер довів хибні основи папської влади щодо першості Римського єпископа. Ще однією рисою доводів протестантів було розуміння церковного полону Божого слова. Тобто Боже Слово було недоступним для простого народу, а завдяки реформаторам Боже слово пішло в маси на національних мовах. До речі, сам Лютер переклав Святе Письмо на народну німецьку мову, а книжні друкарні могли розповсюдити Біблію набагато швидше, ніж це було раніше. Реформаторів підтримала місцева влада, яка вже не могла терпіти владу римського єпископа.

Але це не означає, що в реформаторів було все гарно. Критика будь-якої системи призводить до критики тих, хто сам критикує. А розкол із римською церквою призвів до багатьох локальних розколів серед протестантів. Біблія стала ближче до людей, але тепер Біблію міг не тільки читати, але й трактувати кожний, що привело до багатьох розколів і появи великої кількості протестантських церков.

Реформація надала новий імпульс проблемі свободи. У 1525 р. у Німеччині вийшов у світ юридичний документ «Дванадцять статей», у якому стверджувалось, що селяни народжуються вільними і тому феодалне право бреше, наполягаючи на протилежному. У цей час виникають важливі релігійні та соціально-політичні передумови щодо правового забезпечення свободи віросповідання [2, с. 242].

Результатом реформації стала також так звана протестантська трудова етика. Реформація привела до секуляризації християнства, а етичний аспект став переважати над релігійним [3, с. 210]. Відповідно, трудова етика перестала бути релігійною та стала орієнтуватися переважно на «світській» діяльності. За Лютером, «цивільні професії, скромна діяльність в будинку й у дворі, на підприємстві і на посаді слід вважати не тим, що відволікає від неба, а тим, що вважається дійсно духовним заняттям» [3, с. 211]. Через свою діяльність у світі з його перетворення, віруючий може засвідчуватися в тому, що він знаходиться серед обраних, і тим самим заспокоювати свою стривожену совість через захопленість діяльністю у світі.

Розуміння як реформація привела до усвідомлення та реалізації суспільних перетворень.

Реформація, розпочавшись в XVI столітті змінила історію та започаткувала нові погляди у світі. Реформації характерне позитивне відношення до світського порядку та відданість йому, що мало велике значення для формування сучасної західної культури. Також необхідно розуміти, що релігійні ідеї часто перебувають під впливом соціального контексту, у якому вони розвиваються.

Реформатори вважали, що справжнє християнство має позитивне ставлення до світу і в цьому плані вони відрізнялися від християнства Середньовіччя, яке відкидало світ і ставилося до нього з певною зневагою. Істинні віруючі повинні були піти зі світу до монастиря. Але протестанти думали інакше. Християни можуть служити Богові у світі. Справжнє діло християнського життя було в містах, ринках серед суспільства, а не в ізоляції чернечої келії [8, с. 267-268]. Такий зсув парадигми привів до повної трансформації взаємовідносин християнина у світі й до реалізації суспільних перетворень. Протестанти не дивилися на життя в повсякденному світі як на другорядний вибір і це приводило до разючих відмінностей.

З приходом Реформації формуючи центри християнського життя перемістилися із монастирів на ринкові площі. У цьому переході відображаються політичні, соціальні, економічні та церковні зміни, що лежать в основі формування сучасної західної культури.

Реформатори вчили, що пізнання Бога як Творця не можна відокремлювати від пізнання творіння, а християни повинні проявляти повагу, турботу і прихильність до світу, вважаючи на свою вірність, покірність і любов до Бога. Бути християнином не значить, що необхідно відмовитися від світу, бо відмова від світу означає відмову від Бога, який створив цей світ. Це привело до зміни економічного центру Європи і переходу від католицьких французьких, іспанських та італійських міст у протестантські нідерландські, англійські, шотландські та німецькі міста.

Оскільки чернеча ідея про покликання приводила до залишення світу, реформатори рішуче відкинули це, бо Бог кличе свій народ не просто вірити, але й виражати віру в визначених областях життя. Це привело до того, що покликання мало на увазі не тільки духовне служіння Богу, але й світську діяльність та кар'єру. Тому реформатори не розрізняли «святе» і «світське», бо не було корінних відмінностей між «духовним» і «світським» порядком [8, с. 270].

Реформація змінила політичне обличчя Європи, коли був поставлений під сумнів ряд уявлень щодо політичної та соціальної стабільності Західної Європи. Середньовічні уяви про порядок були статичними: кожній людині було дано певне місце в суспільстві при народженні, і його змінити було неможливо. Але протестантизм запропонував тезу про те, що положення людини у світі залежить від її власних зусиль.

Привабливість цієї ідеї була очевидною в Європі, вона вплинула на політичне і соціальне життя суспільства. Якщо раніше було розуміння, що влада освячена Богом і тому невразлива та незмінна, то зараз влада правителя обмежувалась правом; якщо правитель перевищує свої повноваження, він припиняє бути правителем і не може користуватися правами і привілеями правління. Усе це в майбутньому створило необхідні передумови виникнення громадянського суспільства.

Як відтворити принципи суспільних перетворень в українських реаліях?

Ідеї реформації можуть стати лейтмотивом стратегічних змін у пострадянському суспільстві. Усвідомлюючи необхідність у змінах і перетвореннях, ми тут стикаємося з дефіцитом реформаторів. Пристосовництво вбиває реформаційний дух, але очевидна криза керівництва відкриває не тільки проблему, але й можливість для становлення нового покоління лідерів в українському суспільстві.

Коли ми говоримо про реформацію, ми маємо на увазі потребу в постійних реформах у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Але якість реформ залежить від релігійних ідей. Реформатори не поділяли світ на чорно-білі кольори і дивилися на нього позитивно, що в майбутньому приведе до того, що саме протестантські країни покажуть світові, як можна соціально захищати своїх громадян, піднімаючи не тільки економічний рівень, але й соціальний.

Зрозуміло, що усвідомлення та реалізація суспільних перетворень було досягнуто завдяки реформації і релігійна сторона життя має суттєвий вплив на соціальний контекст. В українських реаліях, щоб здійснити принципи суспільних перетворень, необхідно зрозуміти, що нам заважає прийти до змін і збудувати нову країну?

По-перше, треба зрозуміти, що нам необхідний релігійний поштовх. Релігійний світогляд може заважати або стимулювати процес суспільних перетворень. На цей момент українське суспільство, хоча і вважає себе православним суспільством, насправді є таким тільки номінально. Ми не бачимо тут серйозних зрушень, тому суспільство дуже важно консолідувати, направляючи його до розуміння, що працею християнина у світі є реалізація його любові до Бога, і таким чином приводячи до усвідомлення відповідальності в плані суспільних перетворень.

По-друге, положення людини у світі дійсно залежить від її власних зусиль, і це передбачає, що позитивні або негативні зміни є наслідком вчинків і рішень самої людини, а не тільки навколишнього середовища і соціуму. Тобто ми самі можемо змінити обставини нашого життя на краще не тільки в особистому сенсі, але і в загальному. І прикладом є саме Реформація, яка показала світові форму усвідомлення та реалізації суспільних перетворень.

Висновки та перспективи подальших пошуків у цьому науковому напрямі. Системний аналіз цього складного явища, яке привело до усвідомлення та реалізації суспільних перетворень, дає можливість побачити, у чому полягали історичні причини реформації, будучи зумовленими необхідністю змін. Ці історичні причини визначають унікальність і неповторність цього явища, але ми можемо побачити також, де які принципи, що були виявлені у явищі Реформації та зможуть допомогти сьогодні в тому, щоб суспільні перетворення могли бути усвідомленими та реалізованими. Це принципи позитивного погляду на світ, місце людини, яка може змінювати реальність у світі, розуміння цінності свободи і протестантської трудової етики, яка в підсумку приводить до збагачення і зростання соціального рівня населення.

Осмыслиючи основні шляхи подальших пошуків в тому, наскільки можливо усвідомити і реалізувати суспільні перетворення, можна виокремити декілька специфічних умов, які допоможуть окреслити цю проблематику сучасними науковцями:

- усвідомлення універсальності принципів реформації;
- усвідомлення неабсолютності релігійного фактора реформації як процесу секуляризації релігійного суспільства;
- сприяння активізації інтелектуального потенціалу науковців.

Перспективи подальших пошуків передбачають, що необхідно не тільки виявити принципи перетворень на основі такого явища, як реформація, але і визначити дорожню карту трансформаційних процесів, які б стали стратегією розвитку країни.

Література

1. Балаклицкий М. Влияние Реформации на общественные процессы в Европе и мире / М. Балаклицкий [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://r500.ua/vliyanie-reformatsii-na-obshchestvennye-protsessy-v-evrope-i-mire/#sthash.mzvfLBNQ.dpuf>.
2. Бачинин В.А. Малая христианская энциклопедия : в 4 т. Социология, политология, правоведение. Том 2 / В.А. Бачинин. – СПб. : Шандал, 2004. – 368 с.
3. Булгаков С.Н. История экономических и социальных учений / С.Н. Булгаков. – М. : Астрель, 2007. – 988 с.
4. Дмитриев М.В. Московский «Лютер или, скорее, Цвингли». Предшественники российских евангельских христиан в эпоху Ивана Грозного. Традиция подготовки служителей в братстве евангельских христиан-баптистов. История и перспективы : сборник статей / М.В. Дмитриев. – М. : РС ЕХБ, 2013. – 261 с.
5. Кралюк П. Що дала Реформація Європі і Україні? / Кралюк П. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://gazeta.dt.ua/HISTOR/scho-dala-reformaciya-yevropi-i-ukrayini_.html.
6. Кралюк П. Реформація – втрачений шанс українців? / Кралюк П. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.radiosvoboda.org/a/27966515.html>.
7. Кюнг Г. Великие христианские мыслители / Г. Кюнг. – СПб. : Алетей, 2000. – 442 с.
8. Макграт А. Богословская мысль реформации / А. Макграт. – Одесса : ОБШ «Богомыслие», 1994. – 316 с.
9. Макграт А. Введение в христианское богословие / А. Макграт. – Одесса : «Богомыслие», 1998. – 493 с.
10. Плохий С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності / С. Плохий. – Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. – 496 с.
11. Теологический энциклопедический словарь / под редакцией Уолтера Элвелла. – М. : Ассоциация «Духовное возрождение», 2003. – 1488 с.

12. Тетерятников К. Реформація: східноєвропейські ви-міри / К. Тетерятников [Електронний ресурс]. – Режим до-ступу : <http://www.religion.in.ua/main/32582-reformaciya-sxidnoyevropejski-vimiryuvannya.html>.

13. Wright D.F. Reformation, Protestant. Evangelical dictionary of theology / D.F. Wright / Edited by Walter A. Elwell. – 1997. – P. 985-988.

Анотація

Тетерятников К. В. Реформація як форма усвідомлення та реалізації суспільних перетворень. – Стаття.

Стаття присвячена темі реформації як формі усвідомлення та реалізації суспільних перетворень. Реформація є феноменом, який мав вплив на все західноєвропейське суспільство, а згодом і на весь світ. Реформації було притаманне позитивне ставлення до світського порядку та відданість йому, що мало велике значення для формування сучасної західної культури. З цієї метою детально аналізуються поняття реформації як форми усвідомлення та реалізації суспільних перетворень. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких основних дослідницьких завдань, як необхідність дати визначення поняттю реформації, з'ясувати, як реформація привела до усвідомлення та реалізації суспільних перетворень, і показати, як це може бути застосовано в українських реаліях. Автор доводить, що ідеї реформації не тільки актуальні для України, але і є тією реальністю, тим шляхом, яким може йти українське суспільство майбутнього, щоб досягти розвитку і прогресу.

Ключові слова: протестантизм, реформація, український контекст, богослов'я, суспільство, перетворення.

Аннотация

Тетерятников К. В. Реформація как форма осознания и реализации общественных преобразований. – Статья.

Статья посвящена теме реформации как форме осознания и реализации общественных преобразований. Реформация является феноменом, который имел влияние на все западноевропейское общество, а затем и на весь мир. Для Реформации было характерно положительное отношение к мирскому порядку и преданность ему, что имело большое значение для формирования современной западной культуры. С этой целью подробно анализируются понятия Реформации как формы осознания и реализации общественных преобразований. Достижение поставленной цели предполагает решение таких основных исследовательских задач, как необходимость дать определение понятию реформации, выяснить, как реформация привела к осознанию и реализации общественных преобразований, и показать, как это применимо в украинских реалиях. Автор доказывает, что идеи реформации не только актуальны для Украины, но и является той реальностью, тем путем, по которому может идти украинское общество будущего, чтобы достигнуть развития и прогресса.

Ключевые слова: протестантизм, реформація, украинский контекст, богословие, общество, преобразование.

Summary

Tetryatnikov K. V. Reformation as a form of awareness and realization of social transformations. – Article.

Article dedicated to the Reformation, as a form of understanding and implementing social change. Reformation – is a phenomenon that had an impact on all of Western society, and eventually the whole world. Reformation was characterized by a positive attitude towards secular order and devotion to him that was of great importance for the formation of modern Western culture. For this purpose, a detailed analysis of the concept of the Reformation as a form of understanding and implementing social change. Achieving this goal involves solving such basic research tasks as the need to define the Reformation, to find out how the Reformation led to the realization and implementation of social reforms and show how it can be applied to Ukrainian realities. The author argues that the ideas of the Reformation not only important for Ukraine, but is the reality, and which may go Ukrainian society of the future to achieve development and progress.

Key words: Protestantism, Reformation, Ukrainian context, theology, society transformation.